

Balogh Balázs

A magyar bevándorlók néprajzi kutatása amerikai archívumokban

Dolgozatomban igyekszem vázlatosan bemutatni, hogy milyen néprajzi érdeklődésre (is) számot tartó gyűjteményekkel rendelkeznek az Amerikai Egyesült Államokban a Bethlen Otthon archívuma,¹ továbbá, hogy milyen sajátosságokkal tűnik ki a meglehetősen csekély számú, kimondottan magyar archívumok, és a nagyszámú, töredékében magyar vonatkozású anyagokat is tartalmazó gyűjtemények sorából. Az amerikai Midwest,² és a keleti part magyar közösségeiben végzett kutatásaimat pár mondatban azért mutatom be, hogy nagyjából körvonalazódjanak azok a kutatási területek, amelyeknek az elmélyült feltárásához nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak ezek az archívumok, kivált a Bethlen Otthon gyűjteménye.

Kutatási előzmények dióhéjban

Először 1999-ben töltöttem fél évet New Brunswickban (New Jersey), az egyik legnagyobb amerikai magyar közösség körében. 2006-tól két és fél évig – a HAESF (Hungarian–American Enterprise Scholarship Fund) ösztöndíj támogatásával, az Indiana University vendégkutatójaként – végeztem néprajzi gyűjtéseket, elsősorban Pennsylvania, Ohio, Michigan, Illinois, Indiana, West-Virginia, New Jersey és New York államokban. Az azóta is folyamatosan végzett, az amerikai magyarok életmód- és identitásváltozás vizsgálatának fókuszában, az egykori ipari központok, főként bányász- és acélgvári munkásközösségeinek terepkutatása, és a különböző archívumokban és a magántulajdonban őrzött dokumentumok, fényképek, írásos- és tárgyi emlékek felkutatása áll (Balogh 2013: 231–248). Hónapokat töltöttem az amerikai magyar reformátusság legfontosabb intézményének, a Bethlen Otthonnak az archívumában (Ligonier Pennsylvania), és a legnagyobb magyar archívumban, a Hungarian Heritage Center-ben (New Brunswick, New Jersey), illetve további, kisebb jelentőségű gyűjteményekben.

1 A Bethlen Otthon archívumának hivatalos, angol nyelvű megnevezése: Bethlen Communities Museum and Archive.

2 Az amerikai Midwest (közép-nyugat) elnevezés – megtévesztő módon – azokra az államokra vonatkozik, amelyek a keleti parti államoktól nyugatra helyezkednek el, tehát nem Amerika nyugati felén kell keresnünk.

2012–2014 között az MTA, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az NKA, a Igonieri Bethlen Otthon és a Balassi Intézet New York-i Magyar Kulturális Központ támogatásával egy vintondale-i (Pennsylvania) egykori magyar hentesüzlet-szatócsbolt és *burdosház* (az angol *boarding house* magyarosítása – ’bányászoknak szállást adó ház’) tudományos felmérését, berendezésének megvásárlását, és Magyarországra való átszállítását is elvégeztem.³ A páratlan értékű tárgye gyűttes, az archívumokban végzett háttérkutatásokkal kiegészítve, hitelesen mutatja majd be a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban az 1920-as évek amerikai magyar bányászközösségeinek életvilágát.⁴ A hazaszállított magyar bányászház kapcsán – kutatásaimra támaszkodva és szakértőként való közreműködéssel – egy dokumentumfilm is készült (Zsigmond Dezső rendezésében), amely a Nyugat-Pennsylvania-i egykori magyar bányászközösségeket mutatja be.⁵

Az Amerikai Magyar Alapítvány Magyar Örökség Központja és más archívumok

Kétségtelen, hogy a legfontosabb amerikai magyar archívumot az American Hungarian Foundation (Amerikai Magyar Alapítvány) hozta létre és tartja fenn a Hungarian Heritage Center (Magyar Örökség Központ) épületében. A több mint hatvan éve, 1955-ben, August J. Molnár (Molnár Ágoston) vezetésével alapított intézmény az amerikai magyarság múltjával foglalkozó legnagyobb archívum, amely New Jersey államban, New Brunswickban működik.⁶ Jelentős könyvtára 60000-nél több kötetet számlál (nem egy igazi könyvritkasággal), gazdag archívumában rendkívül becses levelek találhatóak például Kossuth Lajostól, Széchenyi Istvántól vagy József Attilától. Az archívumhoz értékes kéziratár, fotótár, hang- és videógyűjtemény is tartozik. Folyóiratgyűjteményében megtalálhatóak a 20. század első felében rendkívül jelentős amerikai magyar lapkiadás újságjai, amelyek közül sokat sehol máshol nem lehet fellelni. Itt őrzik az 1956-os menekülteket fogadó Camp Kilmer (Kilmer Tábor) teljes dokumentációját.⁷ Múzeumának tárggyűjteményében – sok egyéb tárgycsoport mellett – jelentős képzőművészeti és népművészeti anyag található (Munkácsy Mihály, Glatz Oszkár, Mednyánszky László képekkel, kalotaszegi, matyó és egyéb viseletekkel, kerámiával és bútorokkal). A gyűjtemények gyarapodása teljes hagyatékok átvételével, alkotóktól, művészekről való ajándékozással, adakozásból

3 A több lépcsőben elvégzett munkában részt vettek a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kutatói (Cseri Miklós, Kemecsi Lajos, Bereczki Ibolya, Szigethy Zsófia) illetve a Balassi Intézet New York-i Magyar Kulturális Központ vezetője (Fülemile Ágnes).

4 Több beszámoló készült a projektről, lásd például: Balogh–Cseri–Fülemile–Kemecsi 2012.

5 *Burdosház Amerikából – Balogh Balázs néprajzkutató nyomában*. (Színes, magyarul beszélő, magyar ismeretterjesztő film, 2015, hossz: 51 perc.)

6 Az archívumról jó áttekintést nyújt az alapítvány 50. évfordulójára kiadott ünnepi kötet (lásd: Kovács–Molnár–Marothy–Fazekas–Papai eds. 2007).

7 Az 1956-os magyar menekültek Camp Kilmerben való fogadtatásáról írt tanulmányt az archívumban Fulbright Ösztöndíjjal kutató Deák Nóra (Deák 2016).

származó vásárlásokkal történt, történik. Sajnos, az egykor virágzó és terjeszkedő, a legnagyobb és legértékesebb amerikai magyar múzeum, könyvtár és archívum szétesése, hullása szembeötlő, még a két-három évvel ezelőtti állapotához képest is.⁸ Az intézményt 1999 óta ismerem, rendszeresen látogatom. Molnár Ágoston, a Rutgers Egyetem történész professzora, református lelkész hozta létre, és igazgatta több mint egy fél évszázadon át. A 2016-ban elhunyt Molnár Ágoston az utóbbi években egészségügyi okokból nem tudta tovább folytatni a munkáját. Utódja, Hajdú-Németh Gergely, fiatal jogász, aki egy-két évig lendületesen nekilátott a vezetésnek, lemondott. Megpróbálta átszervezni az egyre komolyabb fenntartási nehézségekkel küzdő intézmény működését, ami nem tetszett az idősebb vezetőségi tagoknak. Lemondása után, egy lelkes, de magyarul egy szót sem tudó, az igazgatást részmunkaidőben végző hölgy vette át az irányítást.⁹ Részmunka ideje azt jelenti, hogy egy héten egyszer, egy délelőtt van nyitva az intézmény. 2015 őszén az épületbe beköltöztek a mosómedvék, sok kárt okoztak és a fertőzésveszély miatt hatóságok több lépcsős fertőtlenítést végeztek. A gázokkal történő művelet miatt hónapokra bezárták az intézményt. Az intézmény jobb sorsra fordulásához mindenképpen külső segítség kell.¹⁰ Pillanatnyilag annyira telítettek a raktárhelyiségek, hogy semmilyen gyarapításra nincs lehetőség. Ismerek olyan – a magyar kultúra iránt elkötelezett – családokat, amelyek otthon, a garázsukban tárolják – reményeik szerint ideiglenesen – azokat az anyagokat, amelyeket egyszer majd a Múzeumnak adhatnak, ha majd lesz hová tenni a dokumentumokat, könyveket és tárgyakat.

Az amerikai magyar archívumok sorában a második legjelentősebb, minden bizonnyal az Amerikai Magyar Református Egyesület (AMRE) által létrehozott Bethlen Otthon Könyv- és Levéltára, amelyről kissé bővebb leírást adok a későbbiekben. Előtte azonban hadd említsem meg, hogy a bloomingtoni Indiana Egyetemen van az Egyesült Államok legnagyobb magyarságtudományi könyvtára, itt szerezhető egyedül PhD fokozat az egész észak-amerikai kontinensen hungarológiából. A világ legnagyobb könyvtára, a Washington DC-ben lévő Kongresszusi Könyvtár (közismert nevén Library of Congress) óriási magyarságtudományi gyűjteménnyel is rendelkezik. A kaliforniai Hoover Intézet Könyv- és Levéltára számos magyar politikus és közéleti ember értékes hagyatékát őrzi. A magánkézben lévő hungarológiai tárgyú gyűjtemények közül kiemelkedik a Várdy-gyűjtemény Pittsburgban és a Szendrey-gyűjtemény Erie-ben (mindkettő Pennsylvania államban). A Magyarországon található, amerikai magyarokra vonatkozó anyagokat őrző intézményekre ebben a rövid írásban nem térek ki.¹¹

8 Az intézményt 1999 óta ismerem, funkcionális működésének változásait nyomonkövettem.

9 A Hungarian Heritage Center-t ma is vezető Melissa Katko Pepin magyar származású asszony, aki a helyi magyar református egyházban rendkívül aktív szerepet játszik.

10 Fontos megjegyezni, hogy a jelenleg Washingtonban szolgálatot teljesítő Szemerkényi Réka nagykövet asszonynak szívügye a Hungarian Heritage Center működése, igyekszik minden tőle telhetőt megtenni, hogy a magyar emlékeknek továbbra is központi gyűjtőhelye maradjon az intézmény.

11 Itt elsőrendűen a szegedi Somogyi Könyvtár Vasvári-gyűjteményére illetve a Széchenyi Könyvtárra kell utalnom.

Se szeri, se száma azoknak a kis archívumoknak azonban, amelyek egy-egy jól körülhatárolható tematika köré szerveződött, lokális jelentőségű gyűjteményként tartalmaznak – olykor meglepően gazdag – anyagot az amerikai magyarokról. Őszintén szólva ezekre véletlenszerűen találtam rá a terepmunkáim során. Most csak kettőt említek meg ezek közül, amelyek a legjobban segítették a Midwest óriási puhaszén övezete egykori magyar bányászközösségeinek néprajzi megismerését.

Az egyiket Nanty Glo (Pennsylvania) településen hozta létre Tóth Béla (William „Bill” Toth, 1932) és felesége, az ír származású Janet Toth (1933–). Egy internetkávét működtetnek a település egykori színházépületében, amelyben kis kiállítással bányász múzeumot és archívumot alakítottak ki. Az épületben működő egykori színház (az 1920–1921-ben épült, The Liberty Theater) nevét tovább vive, The Liberty Cafe elnevezésű, több funkciós intézményt a helyi történelmi társulat támogatja. A múzeum és archívum vezetőségében Tóth Béla fia is aktívan dolgozik. Az egykor a Black Lick (Fekete Nyalás) folyócska mentén üzemelő bányák, a Jackson, Vintondale, Nanty Glo és Blacklick települések bányatörténeti múltjára – súlyponttal az 1920 és 1940 közötti időszakra – fókuszál a múzeum és az archívum.¹² Tekintve, hogy ebben a bányaövezetben ezrével dolgoztak közép- és kelet-európai bányászok, köztük tömegével magyar származásúak is – jelentős magyar vonatkozású információs anyag található benne. Tóth Béla egy szót sem tud magyarul, de anyai és apai ágon is magyar származású. Már nagyapja is bányászként dolgozott Pennsylvániában, egy dinamitrobbantáskor baleset érte, amit túlél, de félszemét és jobb karját elvesztette. Édesapja is – rövid ideig – bányászként dolgozott Vintondale-ban, amely településnek döntő többsége magyar volt a második világháborút megelőzően. Tóth Béla saját szavaival mondván „apám menekült a bányászélet elől”. Inkább rövid ideig borbélyként dolgozott, majd beállt a rendőrség kötelékébe, csak „ne kelljen a föld alá mennie”. Tóth Béla személyes emléke, hogy kisgyerekek korában, mikor szülei Vintondale-ból a szomszédos, de erdővel borított hegyekkel elválasztott, sokkal kevesebb magyar lakossal bíró Nanty Glo-ba költöztek, akkor „hunkey”-nak csúfolták a magyarul beszélő gyerekeket, ezért ő nem is beszélt magyarul soha. A családi kötődés, és a környéken a tömegeknek egyetlen megélhetést nyújtó bányászat emlékei viszont arra sarkallták, hogy elkezdje gyűjteni a bányászattal kapcsolatos dokumentumokat, fotókat, újságcikkeket, tárgyakat. A kávéházat bányászszerszámok, -eszközök díszítik, a szekrények polcain dossziékba rendezetten lehet használni a fotókat, dokumentumokat a látogatóknak egy fagyalt vagy kávé mellett. A fentiekben említett, a Skanzenbe áthozott egykori magyar burdosház kapcsán, az 1920-as évek Vintondale-i, magyar bányász életvilág rekonstrukciójához rengeteg hasznos anyagot találtunk a gyűjteményben. A kávéházban több asztali számítógép áll a vendégek rendelkezésére (amelyeket az Internet-hozzáférés miatt zömében természetesen egyéb irányú érdeklődések kielégítésére használnak a látogatók).

---

¹² A tágabb környéken működik még egy bányászati múzeum (Windber Coal Heritage Museum), amelyet Pennsylvania állam működtet. Itt egy interaktív kiállítást rendeztek, amelyet főleg iskolások csoportok látogatnak. Archívumuk nem jelentős.

Egy másik kis archívum, amelyet az amerikai magyar bányászokkal kapcsolatos anyagai miatt meg kell említenem, a Pocahontas Szénbánya Kiállítás és Múzeumban (Pocahontas Exhibition Coal Mine and Museum) található. Pocahontas (Virginia) bányáját már 1882-ben megnyitották és a magyarországi munkavállalók egyik első települése volt, már a kezdetekkor!¹³ A település hihetetlen virágzásnak indult, a környéken sorra nyíló bányáknak a központja lett. Már a századforduló előtt saját színháza volt, amelyet Pocahontas Opera House-nak neveztek el, és New Yorkból érkező előadásokat is tartottak benne. A bányavállalat boltja mellett élénk kereskedelem indult meg, sok magyarországi zsidó nyitott kocsmát, szatócsboltot, bútór- és egyéb üzletet. (Tabor 2014: 271–304.) A 19–20. század fordulóján, a census a 3200 fős lakosság kétharmadát magyarként regisztrálta.¹⁴ Kétségtelen – ezt a terepmunkám során az ír, lengyel és egyéb gyökerű adatközlőim is megerősítették –, hogy Pocahontas kulturális életére a magyarok gyakorolták a legnagyobb hatást. Magyarul már senki se tud egy szót se a településen, de még öt évvel ezelőtt is megtartották a töltöttkáposzta fesztivált az egykori magyar templom szervezésében. A második világháború után elkezdődött a település gazdasági hanyatlása a szénbányák fokozatos leépítésével karöltve. Először a kereskedők hagyták el sorra a települést, érezve a vásárlóerő gyengülését. 1955-ben bezárt teljesen a bánya, azóta egyre erőteljesebb ütemben sorvad Pocahontas. Jelenleg pár százan lakják, lakatlan, összedőlő, gazzal, folyondárral a kéményig benőtt házak sorát, teljesen elnéptelenedett utcákat figyelhet meg az idelátogató. Igazi kísértetváros, ahol az életveszélyesnek minősített, a főutcákra rugó nagyobb középületeket lebontják, a családi házakat hagyják összedőlni.

A település egyetlen látványossága az 1938-ban, az Egyesült Államokban elsőként megnyíló bányamúzeuma, amely ma is látogatható. A múzeum legfőbb látványossága, hogy egy 80 év körüli egykori bányász vezetésével le lehet menni az egykori bánya járataiba. A hetven évvel ezelőtt még hatalmas járatrendszer egy pár száz méteres szakaszát kiépítették úgy, hogy szellőzzön (ne jelentsen veszélyt a termelő-dő mérgegáz) és legyen világítás benne. Az egykori bánya épületekben kis múzeum létesült, a fürdő, a mosóház eredetiben megtekinthető és egy kis kiállítás is látogatható. A kiállítással egy teremben, polcokon találhatóak az archívum dokumentumai (bánya alaprajzok, hivatalos iratok, fizetési jegyzékek stb.) a helyi újságok és fotók gyűjteménye.

13 Az első világháborút megelőző évtizedek nagy magyar bevándorlási hullámának az egyik első helyszíne volt Pocahontas. Az első újságcikk már rögtön az itteni bánya megnyitása után, 1883-ban említi a magyar bevándorlókat: „Egy másik magyar társaság érkezett Pocahontasba tegnap, a New River Railroad járatával.” (*Daily Dispatch*. 1883. April 14. Richmond, Virginia)

14 Természetesen a Trianon előtti Magyarország összes nemzetisége adta ki a „magyarok” magas lélekszámát. Pocahontasban az 1896-ban alapított, a magyar Szent Erzsébetről elnevezett római katolikus templom felépítést követően, pár éven belül felépült a magyar református templom is. Ebből, és a nevekből következtetve, a Magyarországról érkezett pocahontasiaknak mintegy a fele lehetett magyar, a többiek zömmel szlovákok, ruszinok és kisebb mértékben egyéb nemzetiségűek voltak.

A Ligonier-i református Bethlen Otthon Archívuma

A Bethlen Otthont – a Pittsburgh-höz közeli – Ligonier-ban, a bányarégió szívében, 1921-ben építette fel az Amerikai Magyar Református Egyesület (Várdy 2000: 298). Azért alapították, mert a tömeges bányászszerencsétlenségek nyomán sok magyar gyermek maradt árván, akik gondoskodásra szorultak. (Pennsylvania szénbányáiban több mint 51 ezer bányász halt meg a 20. század utolsó harmadától napjainkig, köztük ezres nagyságrendben magyarok.¹⁵ Csak 1907 decemberében, a Darr és Nu bányában történt robbanásokban 134 magyar bányász halt meg. Chamberlin 1909: 67.) A Bethlen Otthon az 1970-es évek közepéig árvaházként működött, de már az 1930-as években megnyitották az aggmenházi részlegét is. Napjainkban, a rengeteg fejlesztés nyomán, nem csupán öregotthon, hanem komplex egészségügyi központ, orvosokkal és ápoló személyzettel. A fokozatosan dráguló szolgáltatások miatt a bentlakók tekintetében egyre inkább elveszíti a Bethlen Otthon a magyar karakterét.¹⁶ Ugyanakkor megmaradt az egész Egyesült Államok magyar református központjának, ahol rendszeresek a lelkesztálalkozók, a zsinati gyűlések és magyar református rendezvények. A Bethlen Otthon az idők során dokumentumokat, hagyatékokat, könyveket is összegyűjtött, ebből keletkezett a Bethlen Communities Museum and Archive, ami voltaképpen egy hatalmas, rendezetlen, vegyes gyűjtemény. A múzeum megnevezés félrevezető, mert egy-két vitrinbe helyezett régi tárgyon és két viseletbe öltöztetett babán kívül semmilyen kiállítása nincs az intézménynek. Az Archívumot meglehetősen mostohán kezelték az idők során. A legkülönbélebb gyűjtött anyagok „ömlesztve”, leltározás és nyilvántartás nélkül vannak esetlegesen elhelyezve, az intézmény két épületének több helyiségében. Ha bekerül valamilyen hagyatéka az Otthonba, akkor átnézés nélkül, a dobozokat ki sem bontva lerakják valahova, valamelyik raktárba. Az idők során itt összegyűjtött vegyes anyag egy részét 1998-ban átszállították a New Brunswickban (New Jersey) lévő Hungarian Heritage Center-be. Ugyanakkor a Ligonier-ban maradt – elsősorban a fotó és az egyházi dokumentációs – anyag is nagyon értékes. A Bethlen Otthon Archívumát soha nem kezelte képzett szakember, akinek adattári-muzeológiai-levéltári tapasztalata lett volna. Kutatók tudtak a létezéséről – többek között a történész Puskás Julianna és Várdy Béla is kutattak az archívumban –, de voltak olyan évek, hogy senki se járt benne. A kutatásomhoz az igazgató engedélye kellett, aki nem csak a szállásomat biztosította, hanem kulcsot is adott az összes raktárhoz.¹⁷ Éjjel-

15 „Since 1870, Pennsylvania’s Annual Report on Mining Activities has recorded 51483 deaths from mining accidents.” (<http://patheoldminer.rootsweb.com/camvinton11.html> – utolsó letöltés: 2016. november 30.)

16 A Bethlen Otthonba érkezve azonnal szembeötlőek a magyar karakterjegyek, magyar utcanév táblák (Kalassay Drive), magyar zászló, hatalmas „falukapuként” felállított székelykapu (Balogh–Fülemile 2015: 261–264).

17 Itt köszönöm meg nagytiszteletű Bertalan Imre igazgatónak, hogy éveken keresztül lehetővé tette az archívumban való kutatásomat, minden tőle telhetőt megtett, hogy segítse munkámat. Sokszor hetekre, hónapokra szállást nyújtott, olykor nemcsak nekem, hanem a vintondale-i magyar burdosház felmérésekor és hazaszállításakor a Skanzen munkatársainak is, dokumentumfilm-készítéskor a stáb tagjainak is. Terepmunkáim végzésekor számos alkalommal volt, hogy a Bethlen Otthon személygépkocsiját bocsájtotta rendelkezésemre ingyenesen. Gondoskodásáért hálával tartozom.

nappal, azt és annyit kutathattam az archívumban, amennyit akartam. A rendezetlen, vegyes anyagot töviről-hegyire átnéztem (a felbontatlan dobozokban tárolt hagyatékokat is kicsomagoltam), a kutatásomhoz használható fényképekről reprót készítettem, a dokumentumokról, tárgyakról digitális fotót készítettem. Az általam készített 5895 digitális felvételtől másolatot hagytam az Archívumnak. A nálam lévő anyagot pedig a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Néprajztudományi Intézeti Adattárában helyeztem el. Különösen értékes részét képezik a Bethlen Otthon archívumának azok a dokumentumai, amelyek a már elnéptelenedett, kihalt, asszimilálódott, egykor magyarok lakta települések bezárt, vagy eladott templomaiból, a megszűnt gyülekezetektől kerültek Ligonier-ba. Sajnos a bezárt magyar templomok iratanyaga általában szemétegetőkben végzi, és Amerika-szerte szinte havonta zárnak be magyar templomot.¹⁸ Napjainkig minden évben megjelenik az Otthonban szerkesztett *Bethlen Naptár*, amely egy kétnyelvű, klasszikus kalendárium, amely beszámol az év fontos eseményeiről, híradások, cikkek formájában. Az 1980-as évektől kezdett megjelenni benne az angol nyelv, mára már kevesebb benne a magyar nyelvű tartalom, mint az angol. Az itteni szerkesztőséghez beérkező kéziratok mellékleteként küldött eredeti fotóanyag is jelentős, különösen a második világháború előtti felvételek.

Feldolgozatlan, zömmel még senki által át nem tekintett lelkeszi hagyatékok személyi dokumentumai nagyon nagy számban találhatóak az archívumban. Egyes esetekben, évtizedek teljes levelezése is egyben meglelhető. Ezek a levelezések fontos dokumentumai a magyar közösségek itteni, mindennapi életének, az óhazával való kapcsolattartásnak, stb.

Az archívumban található Amerikai Magyar Református Egyesület (AMRE) főkönyve rendkívül hasznos az emigrációtörténettel foglalkozó kutatóknak.¹⁹ A főkönyv tartalmazza a testvérségítő jellegű egyesülettel szerződést kötő biztosítottak neveit és azokat az adataikat, hogy mely magyarországi településen születtek, és mely amerikai településre érkeztek dolgozni. Az AMRE az egyik legkorábbi és legnagyobb testvérségítő egyesület, amely – főként kezdetben, az első világháborút megelőzően – nem csak református tagokkal kötött biztosítást. Római és görög katolikusok, evangélikusok, görögkeletiek és izraeliták, ami azt jelenti, hogy – a református magyarok mellett – katolikus és evangélikus magyarok, de németek, szlovákok, romá-

18 Sajnos, magam is számtalan példát láttam erre. Legutóbb 2015 őszén látogathattam meg kényszerű bezárása és eladása előtt az Amerikai Egyesült Államok utolsó magyar evangélikus gyülekezetének templomát Clevelandban (Ohio). A város elslummosodó Buckeye negyedében, az egykori magyar karakterű „Little Hungary” városrészben, ahonnan menekülésszerűen kiköltöztek már a magyarok, még áll egy másik magyar evangélikus templom, de annak nincs már gyülekezete. Az evangélikus templomban részt vettem a lelkeszgyűlésen, beszámolót tartottam kutatásaimról és kértem a lelkesz asszonyt, hogy az egyházi iratokat és dokumentumokat mentsék át abba az épületbe, egy kis családi házba, amelyet templom híján bérelni fog a gyülekezet.

19 Az Amerikai Magyar Református Egyesület főkönyvéből nyert adatokból kiépítettem egy 120 oldalas adatbázist, amely tartalmazza, hogy az egyesülettel szerződést kötött magyarországi bevándorlók mikor születtek, és, hogy melyik évben, mely magyarországi településről, mely amerikai településre költöztek. Adatbázisom kiépítéséhez az első 22 esztendőit tekintettem át, az utolsó általam vizsgált bejegyzést 1918. július 28-án készítették.

nok, zsidók stb. is beléptek az egyesületbe, mert akkor még a közös haza számított igazodási pontnak. A Magyarországról érkezettek – magyar testvérsegítő egyesülethez akartak tartozni. A főkönyv első bejegyzése 1897. március 14-én történt. Az első világháborút követően kvótarendszer szabályozta a bevándorlást Amerikába, ami az első magyarországi bevándorlási hullámnak a végét is jelentette. Ezért különösen fontos ennek az első generációnak a migrációs anyagait áttekinteni.

Mivel semminek sincs leltári száma, ezért jószerével én ismerem a legjobban jelenleg a Bethlen Otthon gazdag és értékes archívumát. Az Otthon vezetése igyekszik biztonságos helyen tárolni az archívum anyagait, de szakképzett embere nincs a gyűjteményvezetésre. Az utóbbi három évben kértek segítséget, és kaptak a Kőrösi Csoma Sándor Programtól ösztöndíjasokat. Általában kedves, segítőkész fiatalok érkeztek, de egyiküknek sem volt elég tapasztalata ahhoz, hogy életükben először Amerikába érkezve, egy amerikai magyar gyűjtemény rendezéséhez érdemben hozzá tudjanak fogni.

Rövid dolgozatomban – kiragadott példák bemutatásával – igyekeztem felhívni a figyelmet arra, hogy a magyar emigráns közösségek néprajzi vizsgálata során milyen archívumok segíthetik a kutatómunkát, és azok milyen háttérrel, milyen gyűjteménytörténettel rendelkeznek. Mivel a rohamosan pusztuló amerikai magyar közösségek története szerves részét képezi az egyetemes magyar történelemnek, ezért a rájuk vonatkozó archivális anyagok tudományos vizsgálata, számbavétele, szükség esetén megmentése összmagyar érdekünk, ebből következően közös feladatunk kell, hogy legyen.

Szakirodalom

Balogh, Balázs

2013 Ungarische Gemeinschaften in West-Pennsylvania. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* 8. 231–248.

Balogh Balázs – Cseri Miklós – Fülemile Ágnes – Kemecsi Lajos

2012 Hihetetlen, mire bukkantak a magyar kutatók az amerikai házban. Az amerikai magyarok öröksége: Előzetes beszámoló a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vintondale-i projektjéről. *Magyar Múzeumok* jún. 6. Elérhetőség: http://magyarmuzeumok.hu/muhely/662_hihetetlen_mire_bukkantak_a_magyar_kutato_k_az_amerikai_hazban (Utolsó letöltés: 2016. november 30.)

Balogh Balázs – Fülemile Ágnes

2015 Egy kapufaragó székely Pennsylvániában. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 261–273.

Chamberlin, Rollin Thomas

1909 *Notes on explosive mine gases and dusts, with special reference to explosions in the Monongah, Darr, and Naomi coal mines.* Department of the Interior Bureau of Mines, Washington.

Deák Nóra

2016 „Operation Mercy” – lehetetlennek tűnő küldetés? Az 1956-os menekültek fogadtatása az Egyesült államokban. *Világtörténet.* (3) 397–412.

Kovács, Ilona – Molnar J. August – Marothy H. Katherine – Fazekas L. Patricia – Papai Margaret (eds)

2007 *The Hungarian Legacy in America. The History of the American Hungarian Foundation. The First Fifty Years.* New Brunswick

Tabor, O. Michael

2014 „Idegenek.” *The Hungarian Immigrants of Pocahontas, Virginia.* Hartford City, Indiana.

Várdy Béla

2000 *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története.* Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.

Cercetarea etnografică a imigranților maghiari în arhivele din SUA

În lucrarea de față autorul propune o prezentare sumară a colecțiilor Căminului Bethlen din Statele Unite ale Americii, colecții ce ar fi (și) de un interes etnografic, mai apoi a specificităților prin care această arhivă iese în evidență dintre puținele arhive exclusiv maghiare și dintre acele numeroase colecții, care sporadic cuprind și material de referință maghiară. El prezintă foarte pe scurt și cercetările sale efectuate în comunitățile maghiare din Midwest și de pe coasta de est, pentru a se contura acele arii de cercetare, la aprofundarea cărora nu se pot ocoli aceste arhive, în special colecția Căminului Bethlen.

The Research of Hungarian Immigrants in US Archives

In the present paper the author offers a brief presentation of the archive of the Bethlen House in the United States of America, its collections which can be of (also) ethnographic interest, further more, the specificities by which it stands out from the very few exclusively Hungarian archive as well as from the numerous varied collections with some Hungarian material. The author also presents some of his previous researches within the Hungarian communities of the Midwest and the East Coast in order to outline those fields of research which would benefit from the help of these archives, especially the collection of the Bethlen House.

Képek

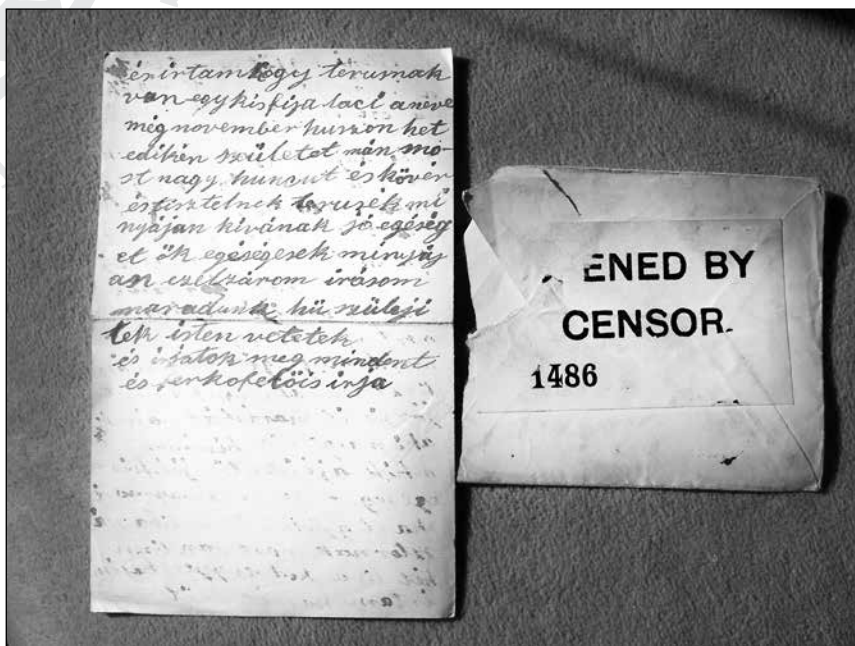
1. Tóth Béla, a Liberty Cafében létrehozott bányász archívumában válaszol Balogh Balázs kérdéseire (Nanty Glo, Pennsylvania, 2014, Fülemile Ágnes felvétele).

2. A Bethlen Otthon archívuma (Ligonier, Pennsylvania, 2015, a szerző felvétele).

3. Még rendezésre váró vegyes anyag a Bethlen Otthon archívumában (Ligonier, Pennsylvania, 2015, a szerző felvétele).

4. Első világháború idején, Magyarországról Amerikába küldött és az amerikai cenzor által ellenőrzött levél a Bethlen Otthon Archívumából

